

Libris.RO

Respect pentru oameni și cărți

ANNE GARRELS

Țara lui Putin: O călătorie în Rusia reală

CUPRINS

I. Haos	9
II. Stabilitate.....	19
III. Identitate.....	34
IV. Șoferul de taxi.....	47
V. Viața comunității gay	59
VI. Familia rusească	66
VII. Părinți încăpățânați	80
VIII. Medicii	94
IX. Dependenții de droguri	105
X. Școlile și cazărmile.....	116
XI. Credincioșii	134
XII. Comunitatea musulmană.....	150
XIII. Activiștii pentru drepturile omului.....	165
XIV. Expertul în medicină legală	181
XV. Libertatea de exprimare.....	196

XVI. Coșmarul nuclear	213
Respect pentru oameni și cărți	
XVII. Peisaje schimbătoare.....	230
XVIII. Limitele	246
Mulțumiri.....	251

CAPITOLUL I

Haos

Într-o dimineață din miezul iernii anului 2013, locuitorii orașului rusesc Celeabinsk au fost orbiți de o dâră albă de pe cer. Aceasta a luminat zorii târzii și a desenat un arc de-a lungul orizontului, lăsând fum în urma ei. Elevii de la Liceul Nr. 31 și-au lipit nasurile de ferestrele claselor lor pentru a vedea „lumina ireală”. După câteva minute, a urmat o explozie uriașă. Ferestrele solide doar au vibrat, dar geamurile și ecranele televizoarelor s-au spart și cioburile au zburat prin tot orașul. Alarmerle mașinilor au fost declanșate și o parte din acoperișul unei fabrici de prelucrare a zincului s-a prăbușit. În jur de 1 200 de oameni au fost răniți de ploaia de moloz. Uimitor, nimeni nu a fost ucis.

Imagini impresionante, înregistrate de camerele video montate pe tablourile de bord ale mașinilor, au inundat imediat internetul. Aceste camere video sunt folosite în mod obișnuit pentru a înregistra accidentele de trafic frecvente în regiune și pentru a susține validitatea cererilor de asigurare. Ceea ce au înregistrat atunci a fost un meteorit cu diametrul de 18 m apropiindu-se de Pământ. A intrat în atmosferă, fără să fie detectat, cu o viteză aproximativă de 67 000 km pe oră, adică 19 km pe secundă. A început să se dezintegreze la 45 km deasupra regiunii Celeabinsk, explodând cu energia a aproximativ 500 de kilotone de TNT, de 30 de ori mai mare decât puterea bombei de la Hiroshima. La intensitatea maximă, mingea de foc a strălucit de 30 de ori mai puternic decât Soarele. Oamenii de știință spun că a fost

cel mai mare meteorit care a ajuns pe planeta noastră din 1908, când alt meteorit s-a prăbușit în râul Tunguska din Siberia.

A plouat cu fragmente peste toată regiunea rurală, cea mai mare bucată făcând o gaură circulară uriașă în gheața groasă a lacului Cebarkul, aflat la câteva ore de mers cu mașina din capitala regională. Nu s-a auzit niciun bum acolo, s-a văzut doar o lumină ca de fulger. Credincioșii din biserica ortodoxă din apropiere au continuat să asculte slujba. Oamenii care pescuiau la copcă și moțâiau pe lacul înghețat au fost treziți brusc din reveria lor, dar orice a aterizat acolo a dispărut repede în adâncul apei, lăsând în urmă doar o gaură largă.

După opt luni, scafandrii au găsit o rocă spațială grea de o jumătate de tonă. Aceasta s-a rupt în trei bucăți când a fost ridicată. Cea mai mare bucată stă acum inofensivă sub un dom de plexiglas în muzeul regional. În comparație cu rocile colorate indigene din Urali, cum ar fi malahitul verde strălucitor și caroitul de un violet intens, restul de meteorit este un bulgăre întunecat cu adâncituri sculptate în locurile în care materia lui s-a topit și s-a fărâmițat în timpul extraordinarei lui călătorii.

Superstițioșii și religioșii au încercat să găsească sensul acestui eveniment rar. Cârcotașii au sugerat că guvernatorul numit de președintele Vladimir Putin, care era de mult timp ținta acuzațiilor de corupție, a primit un avertisment pentru păcatele lui. Dar toți au înțeles că Celeabinsk, o regiune industrială nisipoasă aflată la aproximativ 1 600 km la est de Moscova, era din nou pe hartă, deși, de data asta, problemele nu erau cauzate de om. Cunoscută ca una dintre cele mai poluate zone ale planetei, în urma unui accident nuclear ținut cândva secret și sufocată de nori de deșeuri industriale, zona a suferit din cauza multor mârșavii. Dar locuitorii au privit acest eveniment natural cu un fel de mândrie și evlavie. Comerțul cu presupusa „rocă spațială” a înflorit pentru scurt timp. O fabrică locală de ciocolată a creat un sortiment de lux numit „Meteor”.

Celeabinskul a intrat în radarul meu din 1993, la doi ani după destrămarea Uniunii Sovietice, când o Rusie nouă și independentă se lupta pentru propria supraviețuire. Am călătorit în multe rânduri în Uniunea Sovietică și în noua Rusie ca jurnalist, iar pe atunci eram corespondentul *Radioului Public Național* american la Moscova. Cum vă poate spune orice rus, Moscova nu este Rusia, iar în anii '90 era clar că orașul cel mai bogat și cel mai puternic al țării era cu mult înaintea celorlalte. Acum Moscova nu este doar capitala și sediul guvernului. Este centrul financiar, comercial, cultural și de divertisment al țării – ca Washington, New York, Chicago și Los Angeles la un loc. Dar majoritatea cetățenilor ruși, inclusiv membrii numeroaselor și diverselor grupuri etnice, trăiesc în alte părți. Împrăștiati pe un teren vast, toți admiră și invidiază în același timp megalopolisul Moscova. Am hotărât că era nevoie să găsesc un loc departe de șoseaua de centură a capitalei, din care să-i pot urmări pe acești cetățeni ai noii Rusii, în timp ce își găsesc drumul în viață printre ruinele rămase în urma cutremurelor politice, etnice, sociale și economice.

Hotărâtă să mă concentrez pe o zonă provincială, am luat în considerare un număr de orașe și regiuni și, în cele din urmă, am lăsat decizia în voia sorții. Fiindcă nu aveam o săgeată, am aruncat un creion ascuțit spre harta uriașă a Rusiei din biroul meu. A aterizat aproape de centru, făcând o ruptură mică într-o regiune care, la fel ca o mare parte a țării, a fost mult timp închisă pentru străini, dar s-a deschis recent pentru lumea întreagă. Datorită legământului meu tăcut de a merge oriunde ateriza vârful creionului, relația mea cu orașul Celeabinsk și regiunea lui înconjurătoare, care poartă același nume, a fost pecetluită. De atunci, am mers acolo în mod regulat. A devenit a doua mea casă.

De mărimea Austriei și cu o populație de doar trei milioane de locuitori, regiunea Celeabinsk este situată la marginea sudică a munților Urali. Cuvântul „munți” este un termen un pic impropriu în cazul acesta. Erodați de veacuri, acum sunt puțin mai mari decât

Libris .RO
Respect pentru oamenii săraci

niște dealuri, despărțind partea vestică, „europeană“, a Rusiei de Siberia. Aflați la mijlocul distanței dintre Moscova și Pacific, oamenii de aici sunt mândri că trăiesc în „coloana vertebrală a Rusiei“, cum o numesc ei, un loc bogat în minerale, cărbuni, păduri, câmpuri și lacuri. Ei cred că au sprijinit țara atât pe timp de război, cât și pe timp de pace. Dar costul a fost exorbitant, iar regiunea încă nu și-a revenit de pe urma distrugerilor suferite de-a lungul istoriei.

Această istorie continuă. Când mii de moscoviți din clasa de mijloc au umplut străzile în 2010 și 2012 pentru a protesta împotriva fraudării alegerilor, a corupției și a încălcării legilor, restul țării a tăcut. Corporațiile internaționale de presă cu sedii în Moscova au scris mult despre protestele din capitală, dar au ignorat centrul țării. În acele zile, dacă ați fi urmărit mass-media occidentală, ați fi crezut că țara era în pragul unei revoluții.

Ignoranța străinilor mi-a întărit hotărârea de a continua să relatez evenimentele din regiunea Celeabinsk. La fel ca majoritatea Rusiei, este teritoriul lui Putin și, în timp ce am scris această carte, situația a devenit și mai evidentă. Motivele sunt multe și neclare.

Cei mai mulți oameni își amintesc cu tristețe „anarhia“ din anii '90, cum o numesc ei, când nerespectarea legilor și standardele scăzute de viață au urmat prăbușirii URSS. Își doresc stabilitate și mândrie națională, și cred că președintele Putin le-a oferit aceste lucruri. Visează la o țară care să merite iubirea și admirația lor. Mulți au resentimente față de Occident, pe care îl acuză de ipocrizie și aroganță. Este greu să găsești pe cineva care vede o alternativă la statu-quo; o automulțumire amestecată cu pică este mai comună. Opoziția este divizată, slabă și intimidată.

În 1993, când am ajuns prima dată aici, Celeabinsk era un loc deprimant, unde oamenii erau când plini de speranță, când disperați și temători, în timp ce schimbările veneau de la Moscova. Întreaga regiune a fost închisă pentru străini de la sfârșitul anilor '30 din cauza complexelor militare și industriale „secrete“. Acești giganti deținuți și controlați de stat, care angajau de multe ori zeci de mii de

oameni, se numărau printre instituțiile rusești cele mai amenințate de economia de piață în curs de dezvoltare. Dintr-odată, regiunea Celeabinsk era o parte a lumii. Rămase fără subvențiile guvernamentale și lipsindu-le structura și ordinele de care aveau nevoie pentru a fi „competitive“, fabricile din zonă aveau nevoie de re tehnologizări și investiții majore. Din cauza haosului intern și a lipsei de capital din țară, aveau nevoie de investiții occidentale, despre care nu știau nimic. „Profit“ și „faliment“ au devenit noile cuvinte în vogă. Un vocabular nou și un nou set de idei se răspândeau în toată țara, iar regiunea Celeabinsk, la fel ca majoritatea Rusiei, nu era pregătită.

Am fost printre primii străini care au ajuns în oraș, iar funcționarii din administrația locală au fost jenați din cauza lipsei unei cazări „acceptabile“. Nu aveau niciunul dintre hotelurile Intourist, dărăpănate și prea scumpe, care au servit vizitatorii străini în orașele deschise ale țării. Singurele hoteluri existente erau și mai dărăpănate, cu apă și căldură doar din când în când, așa că autoritățile locale au insistat să stau într-o fostă casă de oaspeți a Partidului Comunist. Era un pic mai bună, cu patul ei standard, îngust, de o persoană, cu tapetul dezlipit, perdelele roz de nailon și mirosul deosebit de antiseptic combinat cu cel de țigări sovietice, un miros care încă era impregnat pe atunci în toată țara.

Noi restaurante și cazinouri se deschideau în Moscova, dar nu și în Celeabinsk. Câteva cluburi private au început să servească micul grup de oameni care avea bani. Aceste cluburi nu aveau firme. Trebuia să știi unde erau. Clientela, formată în principal din bărbați cu cămași și cravate negre, însoțiți de iubitele lor care nu scoteau niciun cuvânt, arăta ca și cum tocmai ar fi ieșit dintr-un film prost cu gangsteri. Acești cetățeni erau cunoscuți ca „mafia“ – un cuvânt rapid adoptat pentru a descrie noile bande de infractori care au făcut bani din șantaje pentru protecție în tot orașul și din spargerea magazinelor, a puținelor afaceri private de-abia înființate și a fabricilor rămase. Șeful departamentului poliției din oraș a recunoscut că oamenii lui erau prost înarmați, manipulați sau complici.

Pe cerul de deasupra Celeabinskului nu mai era fumul caustic despre care am fost avertizată, dar aerul proaspăt și curat reprezenta un motiv de ușurare și o amenințare în același timp. Însemna că fabricile de oțel, chimicale și armament de care depindeau toți erau închise. Muncitorii nu erau plătiți sau erau plătiți în bunuri bizare, ca vase de cristal sau țevi industriale, pe care fabricile lor le-au primit la troc. Multe dintre cele mai mari fabrici, cu mii de muncitori, au oferit materiale prost făcute și costisitoare armatei ruse, care a intrat în colaps total. Cei care controlau totul au furat tot ce puteau vinde, cel mai adesea în interes propriu.

Minerii, care trăiau în condiții mizerabile chiar și după standardele sovietice, amenințau cu greve. Spitalele au rămas fără provizii de bază și contau pe ajutorul sporadic venit din Occident. Alimentele erau în stoc limitat și, sub fiecare scaun, pat sau canapea, oamenii depozitau ceea ce reușeau să cultive, să conserve, să cerșească, să primească la troc sau să fure. PIB-ul național a scăzut cu 34% între 1991 și 1995, o reducere mai mare decât au suferit Statele Unite în timpul Marii Depresiuni, iar declinul a lovit cel mai tare în orașe precum Celeabinsk. Primarul se temea de șomajul galopant, de tulburările sociale și de o criză a bugetului care ar fi putut lăsa orașul întunecat și rece. Cele mai mari temeri ale sale nu s-au adevărat, dar a fost cât pe ce. Chiar dacă temperaturile din timpul iernii se mențin în mod obișnuit sub -17°C , iarna neobișnuit de caldă din 1993 a redus dramatic facturile la încălzire ale orașului, oferind o ușurare de care avea multă nevoie. Fabricilor li s-a ordonat să-și păstreze majoritatea muncitorilor pe statele de plată, chiar dacă nu erau plătiți în mod regulat.

■

La fel ca multe orașe rusești, Celeabinsk a fost organizat în jurul fabricilor fondatoare care, în multe privințe, erau niște mini-orașe autonome: aveau propriile complexe de apartamente dărăpănate, spitale, clinici și creșe. Aceste spații erau în grija administrației locale

care nu mai făcea față, așa că guvernul le-a spus locuitorilor că puteau să-și privatizeze locuințele. Cei destul de norocoși să aibă un apartament de stat au devenit brusc proprietari, deși ce însemna asta atunci a fost neclar pentru majoritatea, cu excepția celor cu înclinații infracționale. Din cauza absenței creditelor și a ipotecilor, nu exista o adevărată piață imobiliară – cu excepția celei controlate de cei care făceau o grămadă de bani. Gangsterii îi jefuiau pe bătrâni, înșelându-i sau omorându-i pentru apartamentele lor cu o cameră. Între timp, statul nu a mai oferit apartamente celor care așteptau la coadă pentru ele. Tinerii, care de multe ori locuiau cu câteva generații din familiile lor în apartamente mici, erau blocați.

Pentru o minoritate, sfârșitul anilor '80 și anii '90 au fost o perioadă impetuoasă de revelații și schimbări pozitive. Noua eră a oferit șansa de a face bani și de a îndrepta greșeli vechi și noi. Dezbaterile cândva nocturne din bucătăriile înghesuite au devenit conversații libere. Prima întrebare era: „Ce-ai mai citit?” – dar adolescenții s-au plictisit repede de memorialele despre trecutul stalinist violent și au fost mai interesați de DVD-urile piratate care au inundat piețele. La televizor, barierele au fost îndepărtate, iar telenovelele mexicane și serialele britanice cu detectivi au ajuns să facă parte din programul obișnuit. Când programul *Vzglyad* (*Punctul de vedere*) era transmis în serile de vineri, străzile se goleau, în timp ce oamenii se puneau la curent cu ultimul scandal politic. A existat și un program satiric usturător, numit *Marionetele*, în care toată lumea era ridiculizată. În acei primi ani, era imposibil să-i împiedici pe oameni să vorbească, dar, pentru mulți, noua libertate era la fel de traumatizantă pe cât era de minunată. Dispăreau toate lucrurile cunoscute pe care se bazaseră.

Chiar și astăzi, puțini occidentali înțeleg cât de nepopulari deveniseră Boris Elțin și cercul lui de consilieri influențați și sprijiniți de Occident, la momentul când președintele bețiv și care de-abia se mai ținea pe picioare a demisionat, în cele din urmă, la sfârșitul anului 1999. După o lună de miere cu Occidentul, când mulți ruși

s-au îndrăgostit de America, atunci când lucrurile nu au mers așa cum au sperat, aceștia au simțit toată amărăciunea și furia unui iubit părăsit. În timp ce Occidentul și echipa lui Elțin au susținut necesitatea campaniei de privatizare, pentru a pune bunurile țării în mâinile poporului care putea lucra cu ele, majoritatea rușilor n-au văzut altceva decât licitații închise și misterioase, afaceri ascunse, înșelătorii, infrațiuni stradale și ridicarea unui grup de oligarhi privilegiați și extrem de bogați, mulți dintre ei datorându-și puterea economică fondurilor ascunse ale Partidului Comunist. Toți muncitorii au primit câteva vouchere de privatizare, așa-zisele acțiuni. În disperarea lor de a-și hrăni familiile, mulți și-au vândut repede aceste acțiuni pe un preț de nimic celor care aveau, în mod inexplicabil, acces la bani.

În timp ce banii s-au adunat în Moscova și străzile ei s-au umplut de mașini străine, drumurile cu gropi ale Celeabinskului au rămas scutite de trafic, Zhiguli-urile și Volgile ruginite fiind principalele mijloace de transport. Piețele ilegale în aer liber au preluat rolul magazinelor de stat. În aceste piețe, localnicii, înghesuiți din cauza frigului, vindeau ce puteau ca să câștige câteva ruble – îmbrăcăminte făcută în casă, importuri ieftine și netaxate din China și Turcia și materiale de construcții de proveniență necunoscută. Din cauza inflației vertiginoase, oamenii și-au dus profiturile la una dintre zecile de case de schimb valutar care au apărut peste noapte și le-au schimbat în dolari, pe care apoi i-au pus sub saltele. Toți urmăreau rata zilnică a dolarului. Toți au devenit speculatori experți în valută, ca să-și protejeze puținul pe care-l aveau. Era o situație epuizantă și demoralizatoare.

Pentru mulți oameni din Celeabinsk și din restul Rusiei, democrația și „reforma” au devenit sinonime cu foametea, cu infracționalitatea și cu deteriorarea rapidă a serviciilor sociale. Una dintre cele mai profitabile afaceri era instalarea ușilor de apartament din metal armat și a încuietorilor triple pentru protecția împotriva furturilor tot mai frecvente și a violenței. Dezamăgirea provocată de preferatul

Occidentului, președintele Boris Elțin, i-a împins pe oamenii din Celeabinsk să-l respingă pe candidatul lui preferat pentru postul de guvernator în 1996. A fost ales un comunist din vechea gardă, dar, în ciuda declarațiilor laudative că o nouă democrație era instalată în locul celei vechi, cu sprijinul elogios al Washingtonului, Elțin a ignorat rezultatele și și-a numit propriul guvernator. Pentru o vreme, a fost o situație foarte confuză cu doi guvernatori pe același loc. În cele din urmă, fostul membru al Partidului Comunist a triumfat.

În 1998, Rusia nu și-a plătit împrumuturile externe, iar Celeabinskul, încă dependent de fabricile vechi și cu prea mulți angajați, a mai primit o lovitură grea.

„Cât mai putem suporta?“ s-au întrebat oamenii când și-au pierdut iar slujbele și economiile.

Fostele republici sovietice și statele satelit din Europa de Est păreau să se bucure de noua lor independență și de noile lor identități naționale, prezentându-se adesea ca niște victime care au suferit mult timp din cauza Moscovei. Doar rușii păreau să fie condamnați pentru trecutul sovietic, chiar dacă mulți alții au fost complici. Rusia a privit cum Uniunea Europeană și NATO au început să-i curteze pe foștii aliați. Occidentul părea să trateze Rusia ca pe un stat perdant, care putea fi ignorat sau prădat.

Când Boris Elțin, care era tot mai incoerent, a demisionat pe neașteptate, numindu-l pe Vladimir Putin, care era puțin cunoscut, drept succesorul lui, mulți ruși au râsuflat ușurați. Un fost ofițer KGB, sănătos și coerent, Putin a exploatat rapid furia populară crescândă. Știa ce făcuse psihicului rusesc un deceniu de răsturnări de situație, umiliri și nostalgie pentru URSS. În sudul țării, el i-a învins cu brutalitate pe rebelii ceceni, care până atunci au reușit să lupte cu armata rusească pe picior de egalitate. Chemându-și vechii prieteni din serviciile de securitate, a folosit poliția pentru a-și distruge rivalii. A împiedicat înregistrarea majorității partidelor de opoziție și a continuat jocul lui Elțin, cândva trecut cu vederea de Statele Unite, de a crea partide de opoziție

maleabile și false. A abolit alegerea guvernatorilor în favoarea numirilor de la Kremlin.

Cei mai mulți ruși nu s-au plâns. Dintr-odată, beneficiau de pe urma creșterii prețurilor petrolului, gazelor și materiilor prime. Salariile erau plătite. Serviciile sociale s-au îmbunătățit. Pensiile au crescut. Creditele și ipotecile au fost, în sfârșit, disponibile, chiar dacă la rate exorbitante pentru majoritatea. Inflația vertiginoasă a fost controlată. Puterea de cumpărare a consumatorului a crescut. Prețul pentru toate acestea – diminuarea libertății și creșterea corupției – a fost unul pe care majoritatea părea dispusă să-l plătească. Publicul era sătul de revelațiile glasnostului, care pentru mulți a însemnat doar expunerea păcatelor trecutului țării în văzul lumii. Așa că a avut o atitudine pasivă atunci când Vladimir Putin a preluat controlul principalelor posturi de televiziune naționale și a amenințat puținele mass-media independente, care încă se luptau să-și facă datoria de a informa publicul rus.

În această perioadă, am reușit să vizitez Celeabinskul aproape în fiecare an, deși, din cauza misiunilor în Irak și în alte părți, vizitele mele au fost scurte. În 2012, am plecat de la *Radioul Public Național* american și am putut să petrec mai multe luni de zile acolo. A fost un moment oportun. Dominația stabilă a președintelui Putin părea să fi ajuns la apogeu, iar țara se confrunta cu un nou set de probleme.